

---

## Модел на теренна практика в обучението по социална работа

Гинка Механджийска, Росица Симеонова, Вержиния Боянова,  
Теодорина Милушева

**Резюме:** В статията е развит и обоснован концептуален и приложен модел на теренна практика като част от университетската подготовка на бакалаври по социална работа. Главен акцент е поставен върху програмния модел на практическото обучение. В него се открояват цели и съдържателни компоненти. Защишава се ролята на интегративния семинар и супервизията като форми за подкрепа на учебния напредък на студентите. Представена е и дейностна операционализация на включването на студентите в пряка работа с клиенти с разнороден статус и потребности.

**Ключови думи:** социална работа, теренна практика, програмен модел

## Model of field practicum in social work education

Ginka Mehandzhiyska, Rossitsa Simeonova, Verginia Boyanova,  
Teodorina Milusheva

**Abstract:** The article presents a conceptual and applied model for field practicum and syllabus as part of social work bachelor program at Sofia University "St. Kliment Ohridski". The model consist the goals and curriculum of the field education. The reflective seminar and supervision are argued as crucial forms for supporting students' learning progress. Operationalization of students' activities for direct work with service users with different status and needs is discussed.

**Key words:** social work, social work education, field practicum, model of field education

### Въведение

В подготовката на съвременния социален работник интегрирането на специализираното теоретично познание с реални практически умения придава особена сила, идентичност и завършеност на неговия съвременен професионален облик. За изграждането на подобна цялостност в професионалната компетентност очакванията в значителна степен са насочени към моделите за практическо обучение в университетските програми по социална работа. Като основна форма за практическа подготовка по социални дейности теренната практика дава богати възможности за напредък в развитието на непосредствен собствен опит с клиенти. Студентите наблюдават, сверяват, изпробват работни

подходи и техники. Влизат в работни отношения, усещат атмосферата и ритъма на професията на социалния работник.

В тази статия ще представим концептуалните основи и програмния модел на теренната практика, включена в учебния план на специалност Социални дейности към Факултета по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. В изложението ще бъдат концептуално обосновани целите, съдържанието и организацията на протичане на теренното практическо обучение. По отношение на самия модел на програмата и при неговата реализация поддържаме тезата за ключовата роля на дейностите, които извършват студентите – реалните самостоятелни или екипни дейности в прекия работен процес в структурите за социална работа. Ето защо активната дейностна страна на модела ще бъде илюстрирана диференцирано според ангажирането на студентите в отделните организации за обслужване на специфични групи клиенти. Тъй като представеният тук модел се опира и на разбирането, че професионално-личностното формиране и израстване на социалния работник е насочван и подкрепян процес, ще опишем и начина, по който, чрез формите на супервизията и интегративния семинар, в практическата подготовка на студентите се поддържат разбирането, осмислянето и систематизирането на придобития опит.

### **Концептуални основи на модела на теренната практика**

Едно от основните положения, които детерминират целевите и съдържателните особености на модела за практическо обучение, е организационно-методическият модел на реалната практика в сферата на социалното подпомагане. Начинът, по който се предоставя социалната подкрепа, основните концептуални положения, върху които е развита системата на социалните услуги; общото и специфичното в подхода към потребностите на различните категории клиенти и тяхното обслужване – това са ориентирите, от които тръгва построяването на модела за теренно практическо обучение на студентите по социални дейности. На съвременния етап от развитието на

социалното подпомагане и социалните услуги в България открояваме няколко тенденции, които се застъпват в концептуалната основа на представения тук модел. Това са: разбирането за социалната работа като управлявана и организирана професионална дейност и система; комплексният подход в социалната работа; свързаната с него мултидисциплинарност и социална работа по случай при екипна организация на дейността; оттук – проблемите на специализацията и ротацията като организационни аспекти на теренното практическо обучение; формирането на личен опит в професионалното развитие и практикуване при интегрирането на възможности и форми за саморефлексия, обратна връзка, супервизия, взаимна подкрепа.

И още едно основно положение е съобразено при конструирането на модела на теренната практика. Това е нивото и съдържанието на компетентността на студентите, които провеждат конкретното практическо обучение. В този смисъл програмата е съобразена с теоретичната подготовка и съдържанието на учебните дисциплини, изучавани до момента на стартиране на практиката. Техният фундамент позволява и ефективното интегриране на теоретично познание и практически умения в реална работна среда.

Разбирането за социалната работа като управлявана и организирана професионална дейност и система (Симеонова, Р., 2011, 7–15) намира проявление в различни компоненти от програмния модел. В дейностите и задачите, които изпълняват студентите, са въплътени характерните професионални роли и функции на социалния работник. Може да се практикува в различни подсистеми в рамките на системата за социална работа (пак там, с. 15), като в по-голяма степен са застъпени най-представените в практиката видове организации за социална работа (държавни, общински, неправителствени) и категории обслужвани клиенти (деца и семейства, хора с увреждания, хора в напреднала и старческа възраст, социално слаби, лица със зависимост, бездомни и други (пак там, 37–38). Във всяка от организациите, в които е базирано обучението, практикуващите студенти се запознават с организационната

структура, с йерархията, нормативния регламент и динамиката на работния процес.

В така очертаната организационна среда особено силно методическо проявление в реалната практика намират комплексният подход и мултидисциплинарната екипна работа по случай. В програмата на теренната практика е осигурена подготовка в това отношение, като са включени дейности по изработване на комплексна оценка и индивидуален план, участие в мултидисциплинарни екипни срещи за преглед на случай и актуализиране на планираните интервенции и др.

Макар в теоретично отношение студентите по социални дейности да са подготвени за работа в рамката на комплексния подход към проблемите и потребностите на клиентите, в конкретната организационна среда те виждат и неговата по-тясна специализация при специфична категория клиенти. Развиването на познание и опит за работа с разнообразни човешки проблеми и нужди, многостранната биопсихосоциална оценка на статуса и потребностите на клиента се профилират, приоритизират и индивидуализират. Изучават се особеностите на оценяването на отделни приоритетни в дадена сфера области и диференцирането на интервенциите при отделни категории случаи (Механджийска, Г., 2015). В съгласуваност с фокуса върху работата по случай в биопсихосоциална перспектива програмата на теренната практика цели и развиване на способности за работа в екип, разбиране за възможностите и трудностите в мултидисциплинарната работа, мултидисциплинарно познание и мислене, специализиране в ролята на социалния работник в условията на екипно обслужване (Боянова, В., 2002, с. 116; Симеонова, Р., 2007).

*Интегрирането на теория и практика* е непрекъснат процес, който се насочва от ръководещите практическото обучение преподаватели. То намира по-концентриран израз при изработването на концептуализация и формулировка на случай. Това е една от задачите в програмата на теренната практика и по нея студентите работят както на терен съвместно с практикуващите социални

работници, така и в специално предвидените интегративни семинарни занятия, които се провеждат през определен интервал в аудиторна среда и придружават процеса на теренната работа. В семинарните форми през дискутирането върху реалните случаи, по които работят студентите, се подпомага намирането на теоретичен възглед и обяснителен модел на проблема на клиента и от позициите на съответна приложима теория се извежда оценката, планират се интервенциите, проследяват се и се насочват промените (Механджийска, Г., 2015; Механджийска, Г., 2008, 209–210).

Осигуряването на вътрешна и външна и вътрешна супервизия е съществена особеност на всички съвременни теренни практически обучения по социална работа. В разглеждания тук модел определено се поддържа позицията, че в образователната супервизия фокусът е върху насочването и подпомагането на ученето. Контролът, както и личностната подкрепа отстъпват или по-скоро служат на учебните цели. На първо място са потребностите от обучение (по Caspi, J., W. J. Reid, 2002, p. 3). Една от трудностите в супервизиите на студентски практики, за която пишат Р Hawkins и R. Shohet, се отнася до риска супервизорът да се идентифицира прекомерно с ролята на учител и така супервизията да преминава повече като дидактически уроци вместо да се активира рефлексията на студентите върху собствения им опит (Hawkins, P., R. Shohet, 1989, p. 87). В настоящия модел тази опасност се предотвратява с похвати като: диференциране на външна супервизия от университетския преподавател и вътрешна супервизия от базовия социален работник и ръководителя на базовата организация; отделяне на дидактичните елементи в специализиран интегративен семинар; поддържане на подпомагащ стил и продуктивни отношения в супервизия.

### Програмен модел на теренното практическо обучение

Теренната практика е задължителна дисциплина от учебния план на специалност Социални дейности в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Образователно-квалификационна степен Бакалавър.

Продължителността ѝ от 180 часа в редовната форма на обучение отваря възможности пред студентите по-задълбочено да навлязат в конкретен работен процес, да придобият и да упражняват определени умения за пряка работа с клиенти, а също и за професионална комуникация с ръководители и колеги, както и за администриране на помагания процес. Практиката е разположена в петия учебен семестър – в етап, в който всеки студент вече има натрупани немалко теоретико-познавателни активи. Избрана е ежеседмична организация на практикуването – в последните два дни от всяка учебна седмица (четвъртък и петък) студентите не влизат в университетските си аудитории, а са „на терен“ в заведението за социална работа, в което са разпределени. Там работят под супервизия от практикуващ социален работник. Периодично през семестъра се провеждат сесии за външна супервизия, водени от университетски преподавател, и семинарни занятия, фокусирани върху обсъждане на опита; свързване на теоретични теми с практическото им проявление; обясняване и разбиране на преживяванията и феномените от реалната практика. В задочната форма на обучение практиката протича през седми учебен семестър. Продължителността е 120 часа блоково в последователни работни дни.

### *Цели и задачи*

В програмния си модел теренното практическо обучение си поставя две основни цели:

- Придобиване на базисни практически умения относно начините за реализиране на помагащите дейности, на взаимодействието с клиентите и тяхното обслужване в институциите за социална работа чрез създаване на приложно поле за подготовка на студентите.
- Като интегративна форма за практическо обучение теренната практика по социална работа служи за свързване на теоретичните познания с реалната практическа среда и дейност, при което се цели формиране на умения за

директна работа с клиенти и развиване на професионална идентичност на социален работник у обучаващите се студенти.

Конкретизацията на задачите на теренната практика визира знанията и уменията, които следва да бъдат формирани у студентите. Сред задачите са:

- ✓ Запознаване със статута, нормативната база, основните функции на базовата организация и управленските връзки в нея.

- ✓ Формиране на умения за прилагане на нормативната база и за водене на вътрешноорганизационната документация в пряката работа с клиенти.

- ✓ Запознаване с методиката и процедурата на извършване на социални услуги и помагача дейност като цяло в конкретна институция за социална работа.

- ✓ Овладяване на основните стъпки, действия, умения от методиката на социалната работа по индивидуален случай като базисен помагач метод и съобразно спецификата в конкретна институция за социална работа.

- ✓ Развитие на практически умения за използване на методи и техники за взаимодействие с клиенти, интервюиране, провеждане на сесии, осъществяване на интервенции за подкрепа.

- ✓ Идентифициране и осмисляне на специфичните особености на клиентите от различни целеви групи и произтичащите от тях изисквания за социална работа посредством наблюдение и активно общуване с тях в практически ситуации.

### *Методи и форми на обучение*

Теренната практика се реализира посредством три структурни компонента, които съответно изразяват три форми на активност: пряка теренна практика (с включена вътрешна супервизия), външна супервизия и интегративен семинар.

**Пряка теренна практика.** Пряката теренна практика е форма за директно прилагане, изпробване, формиране и натрупване на умения и интегриран собствен опит в реална среда. Реализира се чрез директни дейности и контакти с клиенти в организацията за социална работа, в която студентът практикува. Покрива основните функции на социалния работник, свързани с организирането

на обслужването, предоставянето на подкрепа и директните интервенции при работа с индивидуални клиенти, семейства и групи. Реализира се чрез включване на студента в текущата социална работа, извършване на пряка практическа дейност и развиване на собствен опит под супервизия от вътрешен супервизор (базов социален работник).

**Външна супервизия.** Осъществява се в аудиторна среда. Предоставя възможност за преглед и рефлексия върху личния опит, уменията, преживяванията и затрудненията в хода на директната практика с клиенти. Изпълнява обучителна, консултативна, подкрепяща, контролна и ръководна функция спрямо протичащия процес на обучение в практическа среда. Води се от външен за базовата организация супервизор – университетски преподавател. Чрез външната супервизия се осъществява и контрол върху изпълнението на учебната програма; дава се обратна връзка за напредъка; предоставят се насоки и подкрепа при трудности в разбирането и развитието на умения.

**Интегративен семинар.** Осъществява се в аудиторна среда. Води се от университетски преподавател. Основните му цели са: подпомагане на свързването на теория и практика и развиването на умения за концептуализиране и интерпретиране на личния опит, натрупван в хода на практиката – практически казуси, ситуации, материал от практическо наблюдение на дейности на социалните работници и екипите в базовите организации. В часовете, предвидени за интегративна семинарна работа, се преглежда и обсъжда съдържанието на темите от учебната програма съотнесено към неговото реално практическо изражение в работната среда, в която студентът е пребивавал и практикувал. Използват се кръгови процедури, дискусии, обратна връзка и обобщение, консултиране и насочване към допълнителни източници на информация и др.

В хода на практиката се използват и *други методи и форми за практическо обучение* като например: наблюдаване, анализиране, дефиниране, обсъждане; описание на случай, протоколиране на сесии; планиране на действия, включване



в практическа дейност съвместно с базови специалисти, самостоятелно (екипно и индивидуално) извършване на дейности с клиенти; интерпретиране; самонаблюдение, самоанализ; вътрешна супервизия (индивидуална, взаимна, групова) – чрез наблюдение, консултиране, директивна супервизия, индивидуално обсъждане, групов дискусия; участие във форми за междуинституционално взаимодействие съвместно с базовия социален работник.

**Теренната практика се провежда в широк спектър от базови институции:** Дирекции „Социално подпомагане“, Домове за деца, домове за възрастни хора с увреждания, Домове за стари хора, Социални услуги от резидентен тип (Центрове за настаняване от семеен тип и др.), Дневни центрове (за социална рехабилитация и интеграция, за възрастни, за деца и възрастни с увреждания), Центрове за обществена подкрепа, Комплекси за социални услуги, Домашен социален патронаж; други служби за домашни грижи; други социални услуги в общността; консултативни кабинети.

Разнообразието от организации за социална работа е представително за основните уязвими групи лица, ползващи подкрепа през системата за социално подпомагане у нас (Симеонова, Р., 2008). Тези структури са представителни и за организационно-методическия модел на социална работа по случай с висока индивидуализация на обслужването; работа в мултидисциплинарен екип и комплексен подход при оценяването, планирането и интервенциите. И както вече отбелязахме по-горе – върху този модел е построена учебната програма и съобразно него са подбрани базовите организации.

### *Очаквани резултати*

В края на теренната практика се очаква студентите да развият **три типа компетентност:**

- **Практико-познавателна:** познаване и разбиране на спецификата в статута, нормативната база, основните функции на базовата организация, управленските връзки в нея; способност за разпознаване и правилно дефиниране

на конкретен модел, метод, техника на социалната работа, когато те биват наблюдавани от студента или той е включен в приложението им; познаване на начина на подбиране на конкретни методи и техники в практиката; познаване на отделните стъпки в процедурата на обслужване на клиентите и извършване на социално-помагачи дейности с тях; разпознаване на моделите и диференциране на етапите при работа по случай.

- **Инструментална:** способност за прилагане на нормативната база по конкретни казуси и за водене на вътрешноорганизационата документация в пряката работа с клиенти; усвояване и изпробване на приложни техники – за установяване на работна връзка с клиент, за оценяване, планиране, интервенция и други; умения за осъществяване на контакт, влизане във и приключване на работни отношения, взаимодействие и интервенции спрямо клиенти (индивидуални клиенти, семейства, групи).

- **Професионално-личностна:** поставяне на началото на изработването (чрез активна рефлексия и обратна връзка) на собствен стил на работа на студента с клиентите, интегриращ нормативно зададените необходими действия, стъпки, подходи и индивидуалните професионално значими качества на личността на бъдещия социален работник; апробиране на професионални роли и типове професионално поведение, изисквани при използването на различни методи на работа; възможност на формиране и осмисляне на собствен опит; развитие на професионална идентичност на социален работник.

Тези три компонента доразвиват по-ранни модели на практическо обучение в специалността (Механджийска, Г., 2008, 256–257), като в актуалната програма се очаква компетентността да бъде в по-голяма степен многостранна и интегрирана.

### **Модел на съдържанието на практическото обучение**

Съдържанието на теренната практика се състои от теми с усилен дейностен аспект (вж. *таблица 1*). В учебната програма тяхната последователност е съобразена едновременно с реалната логика на организацията и протичането на

Модел на теренна практика в обучението по социална работа

процеса на пряка помагаща дейност и с изучаваните до момента учебни дисциплини и придобитото теоретично познание.

Таблица 1. Тематично разпределение на съдържанието

Форма на обучение	Теми
Интегративен семинар	Въведение в практикума по сфери на практикуване в социалната работа. Изисквания в практическата социална работа. Инструктиране, разпределяне в базови институции и запознаване със спецификата на работа в тях.
	Интегриране на теория и практика. Теоретични подходи, направления, модели, форми и методи. Специфика на приложение в практическа среда и в конкретни сфери на социалната работа.
Пряка теренна практика	Категории обслужвани лица. Описание на категорията и подкатегориите – профили, характерни проблеми и потребности на клиентите в конкретната сфера на социална работа.
	Подбор на подходи на социалната работа съобразно особеностите на обслужваната категория клиенти.
	Модели и процедури за работа с клиентите в институцията.
	Базова организация: статут, подчиненост, органиграма, управленски връзки и правомощия.
	Функции и длъжностна характеристика на социалния работник.
	Нормативна база: закони, правилници, методики, наредби, указания, инструкции и др.
	Условия за ползване на предоставяните социални услуги и/или помощи.
	Вътрешна документация, водена в организацията.
Технология на предоставяне на социалните услуги/помощи.	
<b>Външна супервизия и интегративен семинар върху отработените теми и практически опит</b>	
Пряка теренна практика	Методика на социалната работа по индивидуален случай. Първичен прием, категоризиране на случая; диференциран и индивидуален подход. Осъществяване на контакти с клиенти. Специфични комуникативни подходи и техники. Подбор на случай за самостоятелна работа. Методи за събиране на информация и проучване.
	Подготовка и провеждане на интервю. Протоколиране на интервю.
	Оценяване в социалната работа по случай. Диференциране на областите на оценяване. Изработване на оценка на потребностите; оценка на рисковете и др.; Запознаване с оценките на различни и специфични по характер случаи.
	Индивидуален план. Индивидуален план по случай и други видове планиране, практикувани в организацията. Структура и съдържание на план.
	Запознаване с индивидуалните планове по различни и специфични по характер случаи.
	Договаряне с клиент или лица, които го представляват. Видове договаряне. Провеждане на договорна сесия. Водене на документация.
<b>Външна супервизия и интегративен семинар върху отработените теми и практически опит</b>	
Пряка теренна практика	Интервенции в работна фаза. Методика на провеждане на работни сесии. Консултиране, форми за подкрепа, превенция; помощ в общуването, поддържането и повишаването на социалната активност; подкрепа и обезпечаване на потребностите от ежедневни грижи; подкрепа по свързване с ресурси, програми и услуги за обезпечаване на образователни, социокултурни, медицински и други потребности.

Модел на теренна практика в обучението по социална работа

	<p>Провеждане на домашни посещения и интервенции в домашна среда – методика и документация.</p> <p>Ползване от клиентите на програми за подкрепа, програми за рехабилитация, групови дейности, трудова и занимателна терапия, фамилна работа и др. Анализ и оценка на резултатите от ползваните програми и други форми на подкрепа – чрез екипни обсъждания и други взаимодействия, сесии за обратна връзка от клиента, получаване на обратна информация от близки на клиента, преки наблюдения и др. Значение на резултатите за повишаване на качеството на живота, развиване и съхраняване на уменията за водене на активен и независим живот, подобряване на социалното функциониране.</p> <p>Мониторинг и преглед на случай. Текущ преглед. Организация и методика на прегледа. Използване на индивидуалния план при извършване на мониторинг и преглед на случай.</p> <p>Актуализация на оценка и индивидуален план. Организация и методика на актуализирането. Процедурни и документационни изисквания.</p> <p>Приключване на случай. Методика на приключването. Преглед при приключване на случай. Консултиране при приключване. Сесии с клиенти при приключване на случай. Контакти и сесии с близки на клиент при приключване.</p> <p>Екипна работа при приключване на случай.</p> <p>Архивиране и съхранение на документация.</p> <p>Мултидисциплинарна работа. Форми на мултидисциплинарни взаимодействия. Екипни срещи за обсъждане на случай. Качество на екипната работа.</p>
<b>Интегративен семинар</b>	<p>Интеграция и приключване. Приоритетни проблеми и потребности в конкретни сфери на социалната работа. Специфика на организацията и методиката на работа със специфични категории клиенти. Тенденции и перспективи в развитието на социалната работа в конкретна сфера. Професионално-личности качества и необходими умения за практика в конкретна сфера на социалната работа.</p> <p>Личен напредък на студента и личен план за следващо развитие на практическата компетентност.</p>

При подбора на конкретното съдържание е използван модел от следните тематични категории:

- организационно-управленска структура, нормативна база, вътрешна документация, функции на специалистите;
- категории клиенти и дейности; сфера, модели на работа и профил на институцията;
- работа по случай – събиране на информация; проучване на документи, интервюиране, анализ и оценяване; отношения с клиентите; планиране, интервенции, мониторинг, приключване на случай;
- други професионални дейности на терен – участия в индивидуални супервизии с базовия специалист (вътрешния супервизор); участия в екипни

срещи, екипни или групови супервизии; участия в екипни прегледи на случаи и актуализации на оценки и планове и други мултидисциплинарни взаимодействия;

- обобщение на придобитите умения – рефлексия, самооценка, обсъждане и супервизия, интегриране на знание и опит.

Както се вижда в изброените категории, а по-детайлизирано и в *таблица 1*, главен акцент в програмата е поставен върху преките задължения и функции на социалния работник и дейностите, в които той участва. Съдържанието на практическото обучение е интегративно и подбрано съобразно реалните ангажименти и задачи, които изпълняват в практиката си социалният работник и екипът в базовата институция. В теренната практика не се възлагат задачи и дейности, които не съществуват в практическата социална работа в избраните институции и не се извършват от специалистите или екипите в тях. Студентите прилагат и развиват знанията и уменията си в реална среда. Те могат, разбира се, да бъдат насочвани да изпробват под супервизия иновативни методи, да правят критичен анализ на работни модели и т.н., но тематиката на подобни задачи трябва да остава в добре балансирано съответствие с длъжностната характеристика и функционалния периметър на действие на социалния работник. Ето защо съдържанието на програмата се съгласува както с действащите наредби и методики в социалното подпомагане и социалните услуги, така и пряко с ръководителите и социалните работници от базовите организации.

### *Резултати и оценяване*

**Портфолио.** Документацията, водена от студента по време на практикума (вж. *таблица 2*), включва продукти с различен характер. Някои от компонентите изискват рефлексия, осмисляне на опита, самоанализ и обобщаване на придобитата компетентност. Други части от портфолиото са пряко свързани с такъв тип материали и документи, каквито социалните работници водят в текущия помагач процес в практиката с клиенти.

Таблица 2. Съдържание на студентското портфолио

Пореден номер	Компоненти
1)	Базова организация – кратко представяне (статут, подчиненост, органиграма, целеви групи, основни дейности/предоставяни социални услуги, основни нормативни документи, на които се основава дейността й)
2)	Описание на случай
3)	Протокол от интервю с клиент
4)	Друг диагностичен инструментариум (въпросници, тестове и др.)
5)	Социална анкета
6)	Социален доклад
7)	Концептуализация и формулировка на случай
8)	Оценка и план за работа по случая
9)	Протокол от работна сесия с клиент(и) (индивидуална, груповая или фамилна); (договорна, консултативна, за интервенция, за текущ преглед на случая и др.)
10)	Протокол от преглед на случай
11)	Протокол от участие в мултидисциплинарна екипна среща (или екипна супервизия) в базовата организация
12)	Форма за оценка/обратна връзка от базовия специалист
13)	Форма за присъствие и изпълнение на хорариума
14)	Други, в зависимост от конкретния случай и спецификата на дейността в базовата организация

При прегледа на студентското портфолио се оценяват пълнотата, точността, коректното използване на професионална терминология, фактологичната и теоретичната обосновааност, реалистичността, наличието на коректни констатации, обобщения, заключения и решения.

**Оценка (обратна връзка) от базовия специалист.** По структурирана скала се оценяват: усвояване на нормативната база, процедурата и методиката на работа с клиенти в конкретна структура, активност, практически умения за взаимодействие с клиенти.

*Участие в интегративен семинар.* При участието в семинара се оценяват уменията за свързване на теория и практика посредством концептуализиране и интерпретиране на практически казуси. Насърчават се задаването на въпроси и дискуссионната активност. В хода на провеждания интегративен семинар водещият преподавател дава насоки за актуализиране на конкретни знания, необходими за непосредствено приложение на терен (или за разширяване на разбирането). Правят се позовавания на съдържанието и литературата по

изучаваните до момента учебни дисциплини във връзка с преноса и интегрирането на знания в пряката дейност в практическа среда.

#### **Презентация на собствения опит от работата по индивидуален случай.**

Студентите докладват за работата по случая и презентират проведените дейности, следвайки и опирайки се на компонентите от портфолиото. Оценяват се степента на обосноваване, аргументираност, адекватност на представените теоретични интерпретации и методически решения, предписания, стратегия и процедура на работа. Оценява се и нивото на постигната самостоятелност, като то се съобразява и с разположените във времето закономерни стадии на развитие на необходимите умения съобразно спецификата на клиентите и методиката за работа с тях в конкретната институция.

#### **Специализирани практически дейности, изпълнявани от студентите в отделни организации за социална работа**

Моделът на теренната практика се реализира в разнообразни базови институции. Тук ще илюстрираме реалната активност на студентите в практическа среда, предлагайки кратки проекции на съдържанието на програмата при отделни структури и категории клиенти.

#### ***Теренна практика в Дирекциите „Социално подпомагане“***

**Дирекциите „Социално подпомагане“** (ДСП) са основната държавна институция, предоставяща социални помощи и социални услуги пряко на потребители с разнообразни характеристики и потребности. Управленската структура и функционалните звена в дирекциите отразяват разнообразието на подпомагащите дейности, осъществявани от тази институция. Студентите избират да проведат практиката си в един от отделите на ДСП – „Социална закрила“, „Хора с увреждания и социални услуги“ и „Закрила на детето“. Трите отдела работят с различни по своите характеристики и потребности клиенти, но и си взаимодействат помежду си, когато е необходимо комплексно адресиране на

нуждите на потребителите. В отдел „Социална закрила“ студентите се запознават с отпусканите по Закона за социалното подпомагане и Закона за семейните помощи за деца социални помощи, необходимите условия, процедура, начин на изчисляване на размера на помощите и водената от социалните работници документация; изготвят социална анкета, с която чрез разговор в дома на клиентите събират информация за битовите им условия на живот и проверяват декларираните от тях обстоятелства като основание за отпускане на заявените социални помощи. На тази основа с помощта на базовия социален работник практикантите изготвят социален доклад, в който се отразява събраната информация и чрез който се предлага на директора на ДСП отпускането на съответната помощ в размер, съответстващ на декларираните обстоятелства, или се изготвя мотивиран отказ, ако лицето не отговаря на изискванията за отпускането на помощта, регламентирани в закона. В отдел „Хора с увреждания и социални услуги“ (ХУСУ) студентите се запознават с отпусканите по Закона за интеграция на хората с увреждания интеграционни добавки и целеви помощи за тази целева група, необходимите условия, процедура и документация, водена от социалните работници, по този закон; присъстват на заседания на Консултативната комисия към ДСП, която изготвя социална оценка на потребностите на хората с увреждания от рехабилитация, обучение, трудова заетост, социални услуги и възможности за социално включване. Важна част от дейността на отдел ХУСУ е консултирането на потребителите с увреждания и техните близки и насочването им към адекватни на потребностите им социални услуги в общността: личен асистент, социален асистент, дневен център, център за социална рехабилитация и интеграция, социални услуги от резидентен тип. Практикувайки в отдел ХУСУ, студентите се запознават и с процедурата и документацията за настаняване в специализирани институции за възрастни: домове за пълнолетни лица с увреждания и домове за стари хора. Практиката на студентите в отдел „Закрила на детето“ (ОЗД) е насочена към задълбочаване на познанията и развитието на умения за работа с деца и семейства при прилагането



на различни мерки по Закона за закрила на детето – от консултирането и подпомагането на семействата за повишаване на родителския им капацитет до различните мерки, свързани с настаняване на детето извън семейството: в социални услуги от резидентен тип, други социални услуги в общността или като крайна и временна мярка – настаняване в дом за деца, лишени от родителска грижа. Важна част от функциите на ОЗД и възможност за придобиване на професионални знания и умения от студентите е и работата с кандидати за приемни родители и осиновители – проучване, оценка и обучение, както и наблюдение на утвърдени приемни семейства и осиновители. Ключова професионална компетентност, която развиват чрез практиката си в този отдел студентите, е за работа по случай – с конкретно дете, нуждаещо се от закрила и защита на неговите права.

#### *Теренна практика в заведения, предоставящи социални услуги за деца и семейства*

Работата по случай е акцентът в практическото обучение и теренната практика на студентите и в Център за обществена подкрепа (ЦОП), който представя комплекс от **социални услуги за деца и семейства**, а именно: звено „Майка и бебе“, приемна грижа, консултиране на родителите за повишаване на родителския им капацитет, работа с деца на улицата, обучение в умения за самостоятелен живот и социална интеграция на деца от резидентна грижа и др. Чрез включването им в мултидисциплинарните екипи в ЦОП студентите имат възможност да развиват уменията си за извършване на индивидуална оценка на потребностите от подкрепа, изготвяне на индивидуален план за подкрепа, социално и психологическо консултиране на деца и семейства в риск, оценяване на родителски капацитет, посредничество в случаи на родителско отчуждение и конфликт при развод/раздяла, оценяване и обучение на бъдещи приемни родители и осиновители, консултиране и подкрепа на деца с поведенчески проблеми и др.

Студентите, чийто основен интерес е в сферата на **клиничната социална работа**, имат възможност да проведат практиката си в организации, работещи с различни целеви групи, най-вече хора с увреждания и **хора със зависимости**. В Дневния център към Държавната психиатрична болница за лечение на наркомани и алкохолизъм студентите задълбочават знанията си за хората със зависимости и развиват умения за оценка на потребностите им чрез прилагане на оценъчно интервю и различни диагностични методики и въпросници, за водене на индивидуални и групови сесии, посредничество за намиране на работа, контакти с близките на клиентите и др.

*Теренна практика в заведения, предоставящи социални услуги  
за деца и възрастни с увреждания*

„Глобална инициатива в психиатрията“ (ГИП) е международна фондация за популяризиране на хуманна, етична и ефективна психичноздравна грижа в световен мащаб, като през 2007 г. се създава *неин* клон и в България – ГИП–София с Дневен център (ДЦ), Защитено жилище (ЗЩ) и *социално предприятие*-обществена пералня „Зелена“, а от 2012 г. се осъществява и мобилна програма „Активна грижа“ (Глобална инициатива в психиатрията).

*Целевата група са* лица с тежки психични заболявания на възраст между 18 и 65 години, живеещи в София, при които болестта е довела до спад в социалното функциониране и при които липсва подкрепящо близко обкръжение (живеят сами) или тяхното обкръжение има ограничен ресурс за подкрепа (Регламент за ползване на услуги). Студентите наблюдават всички дейности, които се извършват в ДЦ, ЗЖ и Мобилна социална работа. Социалните работници ги запознават подробно с наличната документация и съответните административни и клинични процедури за работа. Представя им се цялата процедура и бланки за оценка на нов клиент. Студентите получават възможност самостоятелно да извършат оценъчно интервю с клиент, да участват в съвещания на екипа, да наблюдават и работят с групите за социална рехабилитация и интеграция в общността, които са

сформирани в центъра. Също участват в програма „Подкрепена заетост“, свързана с подпомагане за започване и задържане на работа на тези потребители. Наблюдават ги как осъществяват различни битови дейности (пазаруване, приготвяне на храна и др.) и проследяват тяхното функциониране във и извън защитеното жилище. При социална работа на терен студентите проследяват взаимодействието на социалния работник с клиенти при домашни посещения или в психиатрични лечебни заведения, както и при визитите им в различни държавни институции (ДСП, НОИ, НАП, МБАЛ), като им се предоставя възможност да разговарят с тях самостоятелно.

Центърът за социална интеграция и рехабилитация на лица с проблеми от аутистичния спектър е друга базова организация, в която се провежда теренна практика. Дейностите, в които участват студентите, са: работа с досиета; запознаване с процедури за работа в Центъра – прием, родителски срещи и програми за работа; обсъждане и разглеждане на индивидуален план за работа с клиентите; наблюдение на индивидуална работа на деца с аутизъм; групова работа с младежи в ателиета за прагматични и социални умения; трудотерапия с клиенти.

Следваща базова организация е Фондация „Светът на Мария“, чиято основна цел е да подобри качеството на живот на хората с интелектуални затруднения и техните семейства, както и да подпомага личностната им реализация чрез осигуряване на достъп до качествени услуги, развиващо обучение и подходяща трудова заетост (Фондация „Светът на Мария“. За Фондация „Светът на Мария“). Студентите там се запознават с наличната документация относно потребителите, както и участват в дейността на различни ателиета по трудотерапия в Дневния център, като например ателие за производство на ръчни ароматни свещи и сапуни, където потребителите се учат на постоянство, придобиват умения за комбиниране на различни цветове, форми и аромати, както и да изпълняват повтарящи се производствени дейности. Те се запознават на практика и с функцията на социалното предприемачество чрез

дейността на социалното предприятие „Защитено бистро“ – място за трудова рехабилитация и усъвършенстване на комуникационните умения, съобразени с индивидуалните потребности, на заетите в него лица с интелектуални затруднения. Студентите на практика „виждат“ ефективен и работещ модел на трудова заетост – как работейки в Бистрото се повишават възможностите на потребителите на дневния център след време да бъдат наети на реални работни места и да намерят реализация на пазара на труда. В ежедневната работа се спазва моделът на интегриран работен процес – хора със и без увреждания работят заедно (пак там).

ДЦВХМУ „Св. Марина“ – студентите се запознават със: нормативната уредба, обхвата, дейността и спецификата на работа с хора с ментални увреждания; с досиетата на потребителите; с необходимите длъжности, обхващащи работата в ДЦ; документите, изготвяни от персонала.

След задълбоченото запознаване с нормативната уредба и съответната документация студентите се включват в дейностите на различните групи с потребители. Дневният център работи с 60 души над 18-годишна възраст с различни ментални увреждания (в 3 групи по 20 души). Основната цел на ДЦ е да осигурява включваща, приемаща и стимулираща развитието среда за хора с умствени увреждания.

Първоначално студентите се запознават с всеки един от потребителите, с неговото досие, със заболяванията му и неговите специфични характеристики, след което се въвеждат в реална работна среда. Те се включват в различни клубове по интереси, като например клуб „Интеграция“, в който потребителите се запознават с различни специфични неща за подобряване на уменията им за водене на самостоятелен живот; клуб „Спорт за хора с увреждания“; клуб „Народни танци и хора“, клуб „Вкусно“ – потребителите научават различни кулинарни рецепти и изграждат елементарни навици и умения. Клуб „Приятелите на словото и песента“ – в него тези от потребителите, които могат, четат на останалите приказки, стихове, притчи и т.н. Всички студенти се включват заедно с

базовите специалисти в обучението на потребителите в придобиване на умения, свързани с тяхното ежедневие, подпомагат ги в различни занимания по трудотерапия и музикотерапия. Студентите се включват в подготовката на честване на различни празници като рождени и имени дни, национални празници и празници, организирани от ДЦ по различни поводи, Коледа и Нова Година. През тази година студентите участваха в завършителна кулинарна изложба по проект „Вкусно е при нас“, както и по проекта „Музиката в моята душа“, като потребителите са сформирали своя рок група и имат свой музикален и танцов състав. От тази година с цел намаляване на психическото напрежение и релаксация на потребителите един път седмично се прилага „Йога на смеха“. След запознаване със спецификата на работа с всички потребители и техните особености всеки студент има възможност да избере един от потребителите, когото да наблюдава и с когото да работи индивидуално през останалата част от практиката. За целта му се предоставя неговото досие, с което се запознава обстойно, след което има свободата да решава с какви дейности ще се занимава с избрания от него потребител (занимателни и конструктивни игри, рисуване по контур с акварелни и темперни бои, както и с други специфични бои – за стъкло, текстил и т.н.).

Практиката по социална работа, насочена към деца и възрастни с увреждания, се базира приоритетно на проблематиката на клиничната социална работа, тъй като е ориентирана към практически проблеми, актуални както за социалната работа като цяло, така и за психологията и медицината. Ето защо теренната практика на студентите в заведения, предоставящи социални услуги за деца и възрастни с увреждания, дава възможност за изграждане на умения у тях за целенасочено проследяване на физическото и духовно състояние на потребителите с цел: повишаване на техния психичен потенциал и адаптивни възможности; хармонизиране на психичното им развитие; грижи за здравето и психо-физическа и социална рехабилитация, както и умения за подкрепа, работа в екип и междусекторно сътрудничество.

### *Теренна практика в заведения за геронтологична социална работа*

От сферата на геронтологичната социална работа сред базовите организации за провеждане на теренна практика са представени две структури – Дом за стари хора „Дълголетие“ в гр. София и ОП „Социален патронаж“ към Столична община. И в двете структури студентите получават възможност да приложат и да разширят знанията и уменията си в областите на основите, организацията, управлението и методиката на социалната работа. Особеност в тази категория организации е възможността за развиване на специфични компетентности за построяване на помагащи отношения и работа по индивидуален случай с лице в напреднала и старческа възраст. Студентите се включват по-задълбочено в работата по един отделен случай, но паралелно с това участват заедно с базовия специалист в редица други текущи случаи и дейности, с което проследяват цялостния процес на обслужване на потребителите, водене на документация, прием и поемане на нови случаи, прегледи на изпълнението на индивидуалните планове, актуализации или приключване.

В работата си по случаи от геронтологичната сфера студентите прилагат структуриран инструментариум за оценка на функционалната самостоятелност и независимост на клиентите (способностите за самообслужване, самоорганизиране на свободното време, автономията в изпълнението на отделните ежедневни дейности) и формулират оценка на съответните потребности от грижи и от подкрепа за поддържане на функционалния статус.

Специфичен акцент в практикуването в институционалната среда на дома за стари хора е изправянето на студентите пред проблемите на адаптацията, организацията на свободното време, границите между личното пространство и живота в общност; мотивацията за активност, посредничеството за преодоляване на трудности във взаимоотношенията между потребителите. Специфичен за практиката в социален патронаж тип компетентност е свързан с провеждането на домашни посещения. Студентите придобиват умения за работа в домашна среда,

като провеждат под пряка супервизия от базовия социален работник оценъчни, консултативни или мониторингови сесии в домовете на потребителите.

В някои ситуации в хода на практиката в геронтологичната сфера студентите се изправят пред особени предизвикателства и се нуждаят от рефлексия и подкрепа във формите за супервизия. Такива предизвикателства са например темите за края на живота, равносметките от изминатия житейски път, смисъла на живота, загубите, депресията, самотата, любовта и духовните потребности в периода на старостта. Подобни теми се отварят пред практикуващите студенти при интервюиране, консултиране, общуване с възрастните потребители на услуги, като предоставят възможност за прилагане на техники за даване на психосоциална подкрепа, но също и за обогатяване на собствената професионално-личностна философия и ценности на обучаващите се млади специалисти с едно по-добро разбиране на процеса на стареене, мъдростта и смисъла на старостта.

Практиката в геронтологични по профил заведения ангажира в значителна степен и подготовката, която студентите имат по изучавани медико-социални и психологически дисциплини. В реалната работа по конкретен случай фактически се постига практическа интеграция на тези познания със специализираната компетентност по социална работа. Студентите разбират на практика как компонентите в биопсихосоциалната оценка, мултидисциплинарното планиране и обслужване на потребностите влизат в причинно-следствени връзки и си взаимодействат в профила и в реалното функциониране на всеки отделен клиент.

*Теренна практика в заведения, предоставящи социални услуги  
за деца и младежи с поведенчески проблеми  
и в неравностойно социално положение*

Социалната работата с клиенти в детска, юношеска и младежка възраст дава възможност на студентите да се запознаят с една интересна по своя психосоциален профил група. Освен в неравностойно социално положение

клиентите, с които студентите се срещат, описват сложни лични и семейни истории, проблемни поведенчески модели и личностни дисфункции. В голяма степен проблемите на посочената група касаят поведенческия рецидив, ригидните социални нагласи и неустойчивите ценностни ориентации. Подходът на социалния работник предполага оказване на подкрепа не само за възстановяване функционалната автономност на индивида, но и по отношение на научаването, корекцията и превъзпитанието в личността.

От една страна, фокусът на практическите занимания на студентите от специалност Социални дейности е насочен към наблюдение, оценка и интервенция във връзка с основните проблемни сфери в социалното функциониране на клиентите. От друга страна, обаче, следва да се спомене и специфичният преживелищен опит и емоционална ангажираност на студентите като част от качествено различните социални стимули от теренната практика.

Директната работа на студентите с деца, юноши и младежи насърчава ретроспекцията и обобщаването на личния опит вече в една различна перспектива – от позицията на зрелостта и осъзнато преминатия житейски път. Много интересна е срещата на студенти и клиенти на сходна възраст. Провежданите интервюта, дискусии и неформални разговори често стават отправна точка за идентифицирането на паралел в ценностните ориентации, интересите, личните цели. Натрупаният личен опит и впечатления по време на теренната практика често дава повод на студентите да сравняват собствената си житейска ситуация и перспектива с тази на клиента. Значим резултат от саморефлексията на студентите е именно структурирането на ясна представа за норма и абнорма, рационалност и ирационалност, зависимост и независимост. Всъщност именно емоционалното преживяване, обобщаването на личния опит и сравняването създават втория значим аспект на теренната практика – **ученето чрез опита**. В много случаи именно натрупаният емоционален опит и преживявания се явяват главен мотиватор при избора на професията на социалния работник от студентите, а именно удовлетворяването на потребността



да помагаш, да изявиш най-добрите страни на личността си, да предадеш личния си опит на тези, които имат нужда от него.

По време на теренната практика студентите се запознават с някои резидентни услуги и социални услуги в общността за деца, юноши и младежи в неравностойно положение – Център за работа с деца на улицата, Дневен център и седмична грижа, Приют за деца, Преходно жилище, Наблюдавано жилище, Център за настаняване от семеен тип, Център за временно настаняване, Мобилна социална работа, Социални предприятия.

Акцентът на теренната практика при посочената група социални услуги се поставя предимно върху изграждането на умения в студентите за осъществяване на първоначален контакт с клиента, изграждането на доверителна връзка, договаряне, провеждане на първично интервю, формулировка по случая, ангажиране с дейности, имащи за цел оказването на определена психосоциална подкрепа. Като важен резултат от теренната практика в посочените организации за социална работа може да бъде посочено интегрирането на академични знания в директната работа с клиенти, както и акумулирането на емоционален опит, който е задължително условие по пътя на професионалното и личностно изграждане на социалния работник.

### **Заклучение**

Програмата е продукт на дългогодишен натрупан и подобряван във времето опит от редица други форми на практическо обучение – от създаването на специалността до наши дни. Голямо значение за оформянето на представения модел имат и: сътрудничеството и близката професионална комуникация със специалисти и ръководители от практиката; активният обмен на информация и обратни връзки между преподаватели, студенти и базови социални работници; диференциацията, интеграцията и съгласуваността в учебното съдържание по изучаваните от студентите теоретични учебни дисциплини и такива с по-пряка методико-практическа насоченост.

Моделът акцентира на обратната връзка и я използва по два начина. Тя, от една страна, е съществена част от проследяването на напредъка на практикуващите студенти, като реализирането ѝ при групова супервизия усилва взаимния обмен, подкрепата, професионалното общуване между студенти и преподаватели. Едновременно с това формите за обратна връзка позволяват преглед и подобряване на модела – периодично в процеса на прилагането му или своевременно при необходимост от текуща подкрепа на обучението в условията на теренната работа.

Така структуриран, моделът създава пред студентите възможности за по-дълбоко ориентиране в професията чрез непосредствен опит от пряка работа с клиенти. Не на последно място теренната практика е и пространство за изпробване на себе си в професията, навлизане в динамиката на работните помагачи отношения в практическа среда и осмисляне на възможностите и границите на помагането.

#### Използвана литература

- Боянова, В., Г. Механджийска, Р. Симеонова (2015). Теренна практика. Учебна програма в специалност Социални дейности, Факултет по педагогика, Софийски университет Св. Климент Охридски.
- Боянова, В. (2012). Ролята и мястото на социалния работник в екипното обслужване на пациента-клиент. – В: Университетската специалност Социални дейности – състояние, проблеми, перспективи. София.
- Механджийска, Г. (2008). Супервизията в социалната работа. С., Изток Запад.
- Механджийска, Г. (2015). Индивидуалните планове в социалната работа – методически въпроси. – *Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Книга Социални дейности*, том 108.
- Регламент за ползване на услуги. – Комплекс за психично-здравни услуги в общността – район „Слатина“. [http://www.mh-community.org/?page\\_id=12](http://www.mh-community.org/?page_id=12) (21.12.2016).
- Симеонова, Р. (2011). Управление на социалната работа като дейност и система. С., Ибис.
- Симеонова, Р. (2007). Управление на екипи в организациите за социална работа. – *Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по педагогика, Книга Социални дейности*, том 99.
- Фондация „Светът на Мария“. За Фондация „Светът на Мария“. – Официален сайт. – <http://www.mariasworld.org/bg/za-nas.html> (21.12.2016).
- Фондация „Светът на Мария“. Защитено кафене и кетъринг услуги. – Официален сайт. – <http://www.mariasworld.org/bg/projects/zashtiteni-kafene.html> (21.12.2016).
- Caspi, J., W. J. Reid (2002). Educational supervision in social work: a task-centered model for field instruction and staff development. N. Y., Columbia University Press.

---

**Модел на теренна практика в обучението по социална работа**

---

Hawkins, P., R. Shohet (1989). Supervision in the helping professions: an individual, group and organizational approach. Milton Keynes.

**За авторите:**

Гинка Механджийска е доцент в катедра „Социална работа“  
Факултет по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“  
Контакти: mehandj@abv.bg

Росица Симеонова е доцент в катедра „Социална работа“  
Факултет по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“  
Контакти: rossi.simeonova@abv.bg

Вержиния Боянова е доцент в катедра „Социална работа“  
Факултет по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“  
Контакти: verginiaboyanova@abv.bg

Теодорина Милушева е доктор, асистент в катедра „Социална работа“  
Факултет по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“  
Контакти: teodorih@abv.bg